

עבודה זרה ט ADDENDUM

משה שווערד

ספר אז ישיר-בין המצרים
פתח דבר

סוד הקץ – להתייחס מהגאולה

דור אחר דור מאז חורבן בית המקדש שואלים מתי תבוא הגאולה ואיך נזכה לביאת אליה ומשיח בן דוד?

העיסוק בנושאים אלו איננו דבר קל ופשוט, וידועים דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ב הלכה ב'), מהם נראה שאין בידינו ידיעה גמורה בעניינים אלו ואי אפשר לדעת בוודאות האם עתיד אליהו לבשר את בשורת הגאולה או לאו, ומסיים שם הרמב"ם בגנות העיסוק בעניינים אלו, וז"ל:

ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו שדברים סתומין הן אצל הנביאים גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן ולא ישימם עיקר שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה וכן לא יחשב הקצין אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו.

הרמב"ם ממעיט מחשיבות העיסוק בעניינים אלו אך איננו שולל את החקירה מכל וכל, וע"כ, עם הזהירות הראויה, רשאים ומצווים אנו לעסוק אף בחלק חשוב זה שבתורה. אל לנו להתעלם מהיסודות החשובים בעיקרי האמונה הנמצאים בהבנת עניינים אלו, וע"כ נעסוק בביאור עניינים אלו ע"פ המבואר בחז"ל ובפירושי גדולי ישראל.

דברי המהר"ל – זמן הקץ איננו קבוע

דרשו חז"ל במדרש (בראשית רבה, ויחי, פר' צ"ו) שיעקב אבינו ביקש לגלות את הקץ – אך דבר זה נמנע ממנו.

וביאר המהר"ל (נצח ישראל פרק מ"ד) שאין כל אפשרות לגלות את הקץ, כיון שמהות הקץ איננו זמן קבוע הניתן לגילוי, אלא תלוי במעשיהם של כלל ישראל. אמנם, בתקופות שונות נאמרו ונשנו זמנים הראויים לגאולה, דהיינו, שזמנים אלו היו מסוגלים באופן מיוחד לגאולת ישראל אך אין הכוונה שהגאולה נקבעה בדווקא לזמנים אלו, וז"ל:

ולא באנו לבאר רק כי גלוי הקץ אין ראוי לשום אדם, וכל זה מפני מעלת הקץ. לכך לא היה ראוי לגלות הקץ כי אם ליעקב, שהקץ נעלם, אין ידיעה בו. ולכך תפח רוחן של מחשבי הקץ (סנהדרין צו:). ומזה תדע כי כל מה שאמרו חכמים בענין הקץ, לא שהיו גוזרים שכך יהיה בודאי באותו זמן ובאותו שעה, רק שגלה לנו זמן מוכן שראוי שיהיה בו הקץ, ועד אותו הזמן אין ראוי שיהיה הקץ כלל, עד אותו זמן שהוא מוכן. אבל לא באו לומר שהזמן והקץ הוא בודאי באותו זמן, שדבר זה אי אפשר, כמו שהתבאר שהקץ הוא מן הדברים הנעלמים, אשר אי אפשר שיהיה נגלה בבירור.

דברי המהר"ל מתפרשים על גאולה של בעתה, היינו, גאולה עם זמן קבוע שנקבע מראש, והמהר"ל חידש שזמנים רבים היו ויהיו במשך הדורות הראויים להיות הקץ. [גאולה ע"ד אחישנה יכולה להיות בכל רגע ורגע ואין שום עדיפות, לכאורה, לזמן אחד על חברו, ועיין במאמר □ באריכות. וע"ע בדברי רבנו בחיי שמות י"ב מ' בביאור מהלך נוסף בזמני נבואת דניאל.]

ויש להבין, כיצד תיתכן אפשרות של מספר זמנים לדבר שהינו, לכאורה, קבוע מראש?

חישובי הקץ שבגמרא חלפו ועברו

יש גמרא סתומה במסכת עבודה זרה (ט:) המחשבת את הקץ ומייעצת להימנע באותו זמן מקניית קרקעות, וז"ל:

אמר רבי חנינא אחר ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד לא תקח במתניתא תנא אחר ארבעת אלפים ומאתים ושלושים ואחת שנה לבריאת עולם אם יאמר לך אדם קח לך שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד אל תקח.

ופירש שם רש"י, וז"ל:

אל תקח - שהיא קץ הגאולה ותקבץ להר הקודש לנחלת אבותיך ולמה תפסיד הדינר.

כלומר, מאחר זמן זה הוא זמן הגאולה ועתידיים בני ישראל לעלות לארץ הקודש, עצה טובה מיעצת הגמ' שכדאי להימנע מקניית קרקעות ומלהפסיד ממון.

ויש לשאול, הלוא זמנים אלו חלפו ולא בא המשיח ולא נגאלו ישראל, האם נאמר שהתנאים והאמוראים טעו, האם יתכן וזמן זה לא היה צריך להיות זמן הגאולה, ובפרט יש להבין מדוע הביאה הגמ' תאריכים אלו, והרי רבינא ורב אשי חיו לאחר שעברו זמנים אלו ולא בא המשיח?

זמן הגאולה תלוי במעשיהם של ישראל

הרב אביגדור נבנצאל, בספרו שיחות לראש השנה (ע' רט"ו), מבאר בדרך נפלאה כיצד ומדוע הזמנים משתנים, וז"ל:

פסוק זה, האומר שנאקת בני ישראל החישה את גאולתם ממצרים, צריך ביאור: הרי בתורה נכתב במפורש כמה זמן ישארו במצרים: 'ועבדום ועינו אותם, ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו' אם כן, לשם מה היה צורך בנאקתם של ישראל?

בגאולת מצרים נאמר שהקב"ה שמע את נאקת בני ישראל והחיש את גאולתם ממצרים. וקשה, הרי הקב"ה עצמו קצב בברית בין הבתרים את גלות מצרים וקבע אותה על ארבע מאות שנה ואף הבטיח שלאחר זמן זה ייצאו ברכוש גדול, וא"כ, כיצד אנקת בני ישראל גרמה לקיצור הזמן, ומדוע היו צריכים לצעקתם כדי להיגאל, ומבאר הרב נבנצאל, וז"ל:

אלא שנבואה זו, כנבואות רבות אחרות, נאמרה בכוונה בלשון סתומה. אמנם מוזכר המספר ארבע מאות, אבל לא נאמר מה ימשך ארבע מאות שנה... כך שהפסוק ניתן להתפרש באופנים שונים... וכמו שידוע, שלבסוף חישב הקדוש-ברוך-הוא את תחילת הגרות מהולדת יצחק, כשאברהם היה עדיין בארץ ישראל.

ההסבר לזה, נעוץ בהבנת מהות הנבואה ואת ענין הזמן שנקבע לגלות זו. כנבואה מוזכרת תקופת זמן בת ארבע מאות שנה אך לא נתבאר מה יימשך ארבע מאות שנה. הנבואה נאמרה בכוונה תחילה בצורה סתומה ולא ברורה כדי שניתן יהיה לפרשה בדרכים רבות, וז"ל:

אם כן הנבואה אינה ברורה, ובכוונה נאמרו הדברים בצורה שכזו, כדי שהנבואה תהיה רב-משמעית, כדי שהגאולה תהיה תלויה במעשיהם של ישראל. ככל שיתקרבו יותר לקדוש-ברוך-הוא יתן ה' לנבואה את הפירוש הנחוץ יותר לישראל, את הפירוש שיקצר את סבלם... שכיוון שהתקרבו על-ידי הנאקה לאביהם שבשמים זכו, ולנבואה שנאמרה לאברהם בין הבתרים, ניתן הפירוש על-פיו מתחילות ארבע מאות השנים להימנות מהולדת יצחק. ואם היו ראויים יותר, היו מונים להם את ארבע מאות השנים, שלושים שנה קודם לכן, היינו, מברית בין-הבתרים.

והטעם הוא, שלמעשיהם של ישראל יש השפעה ישירה על הדרך בה תתפרש הנבואה ומחמת כן נאמרה הנבואה בצורה סתומה. ע"י מעשיהם של ישראל ניתן לקרב או לרחק את הגאולה, ובהתאם למעשי ישראל תתפרש הנבואה. ע"י מעשיהם טובים של ישראל הקב"ה יפרש את הנבואה בפירוש המקרב את הגאולה, וזה מה שאירע במצרים. הצעקה אל הקב"ה, וההתקרבות אליו, הם אלו שגרמו שהקב"ה יפרש שתחילת ארבע מאות השנים יחושב מעת לידת יצחק. חשבון ארבע מאות שנה משתנה בהתאם לרמה הרוחנית של כלל ישראל וקרבתם אל ה', ומעשי ישראל משנים את פירוש הנבואה ומקרבים או מרחקים את הגאולה.

זמן הגאולה מתעכב מחמת העוונות הרבים

הבאנו מהגמרא במסכת עבודה זרה שזמנים שונים מסוגלים היו לגאולה, ושאלנו, הלוא זמנים אלו חלפו ועברו ולא בא המשיח ולא נגאלו ישראל, היתכן לומר שהתנאים והאמוראים טעו.

בשאלה זו עמד הריטב"א בפירושו, וביאר שלפי רש"י צ"ל שמחמת העוונות הזמן עבר והגאולה לא באה, והוסיף הריטב"א לבאר שישנם זמנים הראויים לגאולה, זמנים מיוחדים הבאים במרוצת הדורות המתאימים לגאולה, וזמנים אלו גלויים היו לתנאים ולאמוראים, ומ"מ אף ההזדמנות של זמנים אלו תלויה במעשיהם של ישראל וניתן לאבדה ע"י חטאים ועוונות, ואז נענשים בני הדור דוגמת אותו הדור שנענשו ע"י שנלקחו מהם הקרקעות, וז"ל הריטב"א:

הא דתניא אם יאמרו לך קח שדה שוה אלף דינר בדינר אחד אל תקח פרש"י ז"ל מפני שהוא קץ הגאולה ולפי פירושו יש לנו לומר ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ולא נתקיימו דברי התנא ואינו נכון בעיני ולכך נראה לפרש שהם היו יודעין כי לאותו הזמן ראויין ליגאל אלא אם כן גרמו עונות מרובים ואם רבו אותם עונות לעכב המשיח שראויים הדור ההוא ליענש שירבו הגזרות עליהן ויוציאו הקרקעות מתחת ידן כנ"ל.

ובדבריו הוסיף הריטב"א כלל גדול, שככל שזמנים אלו מיוחדים ומסוגלים יותר לגאולה והגאולה מתעכבת מחמת העוונות הרבים, הרי שראויים אנו לעונש חמור כפליים עבור החמצת ההזדמנות. כאשר זמן מסוים ראוי במיוחד לגאולה, ואע"פ כן בני ישראל מחמיצים את ההזדמנות ע"י שנמנעים מתשובה וממעשים טובים, הרי שראויים הם ליענש בעונש מיוחד, ובאמת בזמנים אלו באו אסונות קשים על ישראל וכמבואר בתוספות הרי"ד המובא בהערות על הריטב"א שכתב 'ובתשובות הגאונים ראיתי מפני שהיה באותו זמן שמד גדול על ישראל'.

וכן הוא בתיקוני זוהר חדש (כרך ב' ע' ס.):

דקץ אית בכל דרא ודרא כפום זכוון דלהון... ואם חובין מתרבין עלה אדחייא פורקנה עד דרא אחרא [פי' דבכל דור ודור יש זמן שהוא הקץ התלוי בזכויות אותו הדור, ואם רבו חטאי הדור אזי נדחית הגאולה לדור אחר].

ובהערות הרב ראובן מרגליות על שו"ת מן השמים (סימן ע"ב), בענין מה ששאל על זמן הקץ ולא השיבו לו, כתב, וז"ל:

והנה אם כי עדיין לא נושענו בגאולה שלימה על כל זה ראינו כי לא מלבם אך רוח ה' נוססה בהם ובהרבה מאותם זמנים שעליהם בישרו נפקדו ישראל והיו מאורעות כבירות מעין חבלי משיח אבל לא איכשר דרא ויצא מה שיצא.

כלומר, כשאין אנו זוכים לגאולה באותם הזמנים הראויים לקץ מחמת מעשינו, אזי באים חבלי משיח על ישראל בדמות מאורעות שונים ומשונים.

וכן ביאר בספר שערים מצויינים בהלכה (ע"ז ט:) שהצרות הבאות בזמנים הראויים לגאולה אינם אלא חבלי משיח, וז"ל:

ומבואר מזה שכל הקיצים הנזכרים בחז"ל ובספרים הקדושים, אף כי עדיין לא נושענו בגאולה שלימה, מ"מ רוח ה' נוססה בקרבם שבאותם הזמנים היו מאורעות מעין חבלי משיח, אבל לא איכשר דרא ויצא מה שיצא.

גזירות ת"ח ות"ט – החמצת זמן הראוי לקץ

ובספר פני יהושע (ליקוטי כתביו וכתבי תלמידיו על התורה, האזינו עמ' קמ"ב) ביאר שכל חישובי הזמנים השונים, וכל הפתרונות בדברי הנביאים לגלות את זמן הקץ, נכונים הם, ומה שהזמן חלף ועבר ולא נגאלו ישראל אינו אלא תוצאה של חטאי ישראל, שבכח החטא לגרום לדחיית הגאולה מזמנה הראוי. כדוגמא מביא הפני יהושע את הזוהר שקבע תחזית לגאולה בשנת ת"ח, ורמז לזה תיבת 'זאת' בפסוק 'בזאת יבא אהרן אל הקודש' שהיא בגימטריא ת"ח, אולם החטאים גרמו שבמקום גאולה באה צרה, ובמקום שהזמן יהיה זמן גאולה התהפך הזמן לזמן של צרה ובאו גזירות ת"ח ות"ט, וז"ל:

ולפענ"ד נ"ל שכל פתרוני הקץ שמצינו בגאונים החסידים הקדמונים, שכולם הם אמת ודברי אלקים חיים, והיה באמת זמן הגאולה באותו זמן הקץ שפתרו, אם היו ישראל עושים תשובה והיו זוכים לכך היה בא הקץ, שבאותו זמן היה עת רצון לפניו יתברך, אלא שגרם החטא והתעכב ולא בא. וראה לדבריי, שבפה מלא דבר הזוהר הקדוש רמז על בזאת יבא אהרן אל הקודש, זאת בגימטריא ת"ח ואז יבא הגאולה. ובוודאי לא דבר ריק הוא מה שאמר הזוהר הקדוש, ובוודאי דבריו דברי אלקים חיים, ובעונותינו הרבים ראינו שהיה בהיפך, דבשנת ת"ח היה צרות רבות ורעות בישראל ונהרגו כמה קהילות קדושות מישראל ה' ינקום את נקמתינו, הרי להדיא מבואר שבאמת זמן הקץ ה', אלא שגרם החטא והיה מקום לקטרג ונתהפוך בעונותינו מגאולה ליגון ואנחה. מ"מ אנחנו מאמינים בני מאמינים שדבר אלקינו יקום לעולם ואף אם יתמהמה קיונו לו, וידענו שהפתרון הסתום והחתום שנאמר לדניאל יש לו עוד פתרון אחר ממה שנאמר בהגאונים החסידים הקדמונים לקץ משיחנו, ואז בוא יבוא.

ומסיק הפני יהושע שאנו מאמינים שישנו פתרון חיובי לנבואת דניאל, היינו ביאת המשיח והגאולה השלימה, והוא עתיד להיות בבוא הזמן, ואז נבין כיצד מתפרשת נבואתו של דניאל על הגאולה השלימה.

נבואות דניאל הסתומות – מתפרשות בפירושים רבים

ומבאר הרב נבנצאל (שם) שאף הנבואות שבספר דניאל נאמרו בצורה סתומה ונסתרת הניתנת לפירושים רבים, והטעם לזה, שע"י מעשים ניתן לשנות את הפרשנות ולקרב את הגאולה, וז"ל:

לדברים שלעיל, ישנן השלכות ישירות עלינו... מפני שאותה לשון סתומה שבגאולת מצרים, חוזרת ומופיעה גם בנבואות הגאולה העתידה, במהרה בימינו. ומצינו, שלאחר כל חישובי השנים והתיאורים המפורטים שנאמרו לדניאל אודות הגאולה, מודה דניאל: 'אני שמעתי ולא אבין', והוא שואל את המלאך לבוש הבדים: 'אדוני, מה אחרית אלה?' (דניאל יב, ח). והמלאך משיב לו: 'לך דניאל, כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ' (שם, ט). כלומר, לא שאיני רוצה או איני רשאי לגלות לך, אלא שבכוונה נאמרים הדברים כנוסחה! כדי שהכל יוכל להשתנות, לפי הנתונים שיציבו ישראל בנוסחה זו, על-ידי מעשיהם. הנבואה היא איפוא כחומר-גלם ביד ישראל, והם יוכלו לתת לה את פירוש הטוב ביותר, במו-ידיהם... אם כן בנו - בתפילותינו, בלימוד התורה ובמעשינו הטובים - תלוי אם השנה הבאה עלינו לטובה, תהיה הפירוש הנכון לנבואות דניאל, במהרה בימינו אמן.

דניאל בעצמו לא הבין את דברי הנבואה, והמלאך עונה לו שהדברים נסתרים בכוונה תחילה כדי שיהיו אפשרויות רבות לפרשם ולשנותם.

כאז כן עתה, גאולת ישראל בגלות הנוכחית, הקשה והארוכה מכולם, תלויה אך ורק במעשיהם של ישראל. זמן הגאולה דומה לחומר ביד היוצר, וכשם שביד היוצר לקבוע כיצד ייראה החומר, כן זמן הגאולה ניתן לשינוי, שבידינו לשנות את חישובי הקץ לטובה ע"י מעשים טובים והתקרבות אל הקב"ה, וכן ח"ו להיפך.

כתוספת להנ"ל שמעתי מהרב זאב לך [רב במושב מתתיהו] שליט"א, שזהו הביאור במה שאמרו חז"ל שנמנע מיעקב אבינו לגלות לבניו את הקץ. המניעה היא שאין לקץ זמן ידוע ומוגבל וע"כ אי אפשר לגלותו. יעקב אבינו בירך את בניו והפקיד את הדבר בידם ובידינו, שפירוש הנבואה וקביעת זמן הקץ ניתנים לשינוי ע"י מעשים טובים והתקרבות להקב"ה.

אין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה

אמרו חז"ל (סנהדרין צז). 'אין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה', והקשה הג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל בספרו אמת ליעקב על התורה (שמות ד' ל"א), וז"ל:

ולכא' אין ביאור למאמר זה, וכי תנאי הוא שח"ו ישכח עיקר א' מתוך בני עמנו, והלוא הרמב"ם מנה את תקוה הגאולה בין העיקרים. וביארתי דכוונתם הוא דכל זמן שתהיה תקות ישראל על הגאולה כעל תקוה טבעית לא תבוא הגאולה, מפני שעל פי הטבע שנואים אנחנו מכל יושבי תבל, ואין זו תקוה טבעית, אלא רק מצד חסדי ה' והבטחתו.

ולבאר ענין זה יש לראות את גאולת מצרים כמשל וכדוגמא לגאולה העתידה. כאשר ידמה אדם לעצמו את מצב הגלות במצרים, יבין שבדרך הטבע הגאולה היתה בלתי אפשרית. המצריים רדפו את כלל ישראל בגזירות שונות ומשונות דוגמת 'כל הבן הילוד היורה תשליכה' ועוד גזירות קשות

ואכזריות וכמבואר בדברי חז"ל. ואז נראה קרן אור, שינוי לטובה, בדמות בואו של משה רבינו ובפיו מסר לפרעה 'שלח את עמי', אך תקווה זו הכזיבה בדמות גזירות חדשות 'נרפים אתם נרפים' וכד'.

בני ישראל שוב שקעו בייאוש, ואף באו בתלונות על משה ואהרן שהם, כביכול, גרמו להכבדת עול השעבוד. במצב זה של ייאוש מוחלט באה הישועה כשלפתע נתהפכו היוצרות, והקב"ה מכה במצרים מכה אחר מכה, עד שבמכת בכורות עמד פרעה וצווח 'קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי'.

מדוע הוצרכו בני ישראל להגיע למצב של יאוש מוחלט טרם בוא הגאולה?

הגאולה העתידה – אך ורק ביד ה'

ונראה לבאר, שבכדי שהגאולה תגיע צריכים כלל ישראל להתיימשך לחלוטין מהאפשרות שהגאולה תהיה טבעית ושיצליחו לצאת מהגלות בדרך הטבע, ועליהם להגיע להכרה שאין להם על מי להשען אלא על אביהם שבשמים בלבד, ושהגאולה יכולה לבוא אך ורק ממנו, אז תבוא הגאולה.

ובאמת ליעקב (דברים ל"ב ל"ו) מבאר הגר"י קמינצקי רעיון זה, וז"ל:

וכי תנאי הוא שחש ושלום ישתכח עיקר א' מהשלש עשרה עיקרים, והלא הרמב"ם מנה תקות הגאולה בין העיקרים. אבל הכוונה בזה הוא שכל זמן שכלל ישראל מצפה לגאולה שתבוא באופן טבעי, והיינו שירחמו עלינו אומות העולם ויתנו לנו איזה מקום לבנות לנו מולדת וכדומה, ודאי לא תבוא הגאולה, כי חסד לאומים חטאת ובאמת שנואים אנחנו מכל יושבי תבל, ורק אם נתיימשך לגמרי מאשליות כאלו ונבין כי אין לנו לישען אלא על אבינו שבשמים אז יבוא בן דוד ויגאלנו גאולה אמיתית, והבן.

וזה גם הטעם במה שאמר הקב"ה למשה לילך לפרעה ולדרוש ממנו כי יוציא את בני ישראל ממצרים, ומיד לאחר זה הכביד פרעה את עולו עליהם עד כי לא שמעו את משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, והיינו שרצה הקב"ה שיבינו בני ישראל כי לא פרעה הוא המשחררם וכאילו בטובו וחסדו תלוי הדבר, אלא אדרבא - לאחר שראו שמשה ביקש מפרעה לשחררם והוא סירב באמרו מ' ד' אשר אשמע בקולו, מיד נתיימשכו בני ישראל מלצפות שאמנם תבוא הגאולה באופן טבעי ושוב לא תלו תקוותם בפרעה, ולכן מיד אחר זה באה הגאולה האמיתית, ודו"ק.

כלומר, כל זמן שישאל מאמינים ובוטחים באומות העולם שיוציאום וישיעום מהגלות, אין הגאולה יכולה לבוא כיון ש'חסד לאומים חטאת', ואין אומות העולם רוצים בטובתם של ישראל. הגאולה תיתכן רק כאשר כלל ישראל יבינו ויאמינו שרק הקב"ה הוא גואלם ומושיעם, ורק ביכולתו להביא את הגאולה, רק אז תבוא הגאולה, וזהו הביאור ב'אני מאמין' שכלל ישראל מאמין בלב שלם שהקב"ה יבוא ויגאלנו וישלח לנו את משיח צדקנו.

ע"י ביאור זה, ממשיך הגר"י קמינצקי, ניתן לבאר מדוע הקב"ה שלח את משה רבינו בשליחות הראשונה והרי פרעה רק הכביד את העול על כלל ישראל, אלא, הסיבה היא, שהקב"ה שלח את משה והכביד את ליבו של פרעה כדי שכלל ישראל יתיאשו מהאפשרות של גאולה בדרך הטבע, ומהציפייה שפרעה ישנה את לבו וישחררם, וממילא יבואו לבטוח בהקב"ה ואין בלתי ואז מיד תבוא הגאולה.

וכבר קדמו הכלי יקר (בראשית כ"ח, י"ד) ברעיון זה, וז"ל:

לפי שאמרו במדרש (עיין מדרש תהלים מ"ד ב') אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, שנאמר (תהלים מ"ד כ"ו) כי שחה לעפר נפשינו וגו' מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעם של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אינן תולין בטחונם בה' וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש על ידי תחבולות אנושיות, ועל כן ריחק ה' את האדם ורבה העזובה, כי לא בטחו בתשועת ה' אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך, אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע, ובאותו זמן התשועה באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה, דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה.

השטט שמו של משה מההגדה

אולי בדברים אלו, ניתן להסביר מדוע השמיט בעל ההגדה את שמו של משה רבינו מההגדה, והרי משה רבינו הוא זה שהוציא את כלל ישראל ממצרים והשטט שמו מההגדה בולטת ותמוהה.

והביאור הוא, שהמסר של יציאת מצרים והגאולה – וזה מסר לדורות לכל גלות וגאולה – הוא, שעל כלל ישראל להשליך את יתבם על הקב"ה, ולבטוח אך ורק בו כדי שנוכה שיוציאנו מגלות לגאולה, ועל כן, בדווקא הושט שמו של משה רבינו, כיון שאע"פ שהוא היה השליח להביא את בשורת הגאולה ולהוציאה אל הפועל, מכל מקום לא ממנו באה הגאולה אלא מהקב"ה עצמו, והשטט שמו של משה רבינו מההגדה באה להדגיש נקודה זו, לבל נטעה חלילה שהוא זה שהביא את הגאולה.

נס חנוכה – הביטחון בה'

רעיון זה שהגאולה באה מתוך אמונה שרק הקב"ה הוא זה שיכול להושיענו, נמצא אף בנס הגאולה של חנוכה וכפי שביאר הרוקח בסדר פרושי סדור התפילה להרוקח (ח"ב עמ' תשט"ז), וז"ל:

והיו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבא להם גייס של פרסיים, א"ל חשמונאי למתתיהו כה"ג, ולא כתוב ארור הגבר אשר יבטח באדם וכתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה', א"ל יפה אתה אומר, אני וג' בני ואתה וז' בניך הרי י"ב כנגד י"ב שבטים, מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נס, מיד תפס אליעזר הסייף וחתך את ראשו של היוני והרג מגיבוריהם חללים עד מאד'.

הרי, שמלכתחילה בטחו ישראל בכח גייסות בני אדם, ורק כאשר שמו כל בטחונם על הקב"ה זכו החשמונאים לנס של נצחון ולגאולה מהיוונים.

הציפייה לגאולה – בעומק הנפש

כתב הרמב"ם בהל' מלכים (פרק י"א הל' א'), וז"ל:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויוכלות ככל מצותה האמורה בתורה, וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו.

ומבואר, שלא זו בלבד שחייבים להאמין שהמשיח יבוא, ויבנה את המקדש ויעשה את שאר הדברים המנויים אלא שיש לחכות ולצפות לכל הנ"ל. מה מתוכין הרמב"ם להדגיש שחובה היא לחכות, ומי שאינו מחכה נחשב לכופר?

הרמב"ם (פרק י"ב הל' ד') מביא שימות המשיח הם ימים בהם נהיה פנויים, הן בגוף והן בדעת, לעבודת ה', וז"ל:

לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם גוגש ומבטל, כדי שיוזכו לחיי העולם הבא.

היינו שעיקר הציפייה לימות המשיח מתמקדת באפשרויות הרוחניות של ימות המשיח, וע"כ חובה על כל אדם ואדם להאמין ולקוות שימים אלו יבואו בהקדם האפשרי. אולם, מה הכוונה 'לחכות', וכיצד 'מחכים'? האם מוטל עלינו דבר מה חוץ מ'אמונה'?

אולי ניתן לומר שאמונה הינה במהותה פעולה שכלית, דהיינו, אדם יכול להאמין שדבר מה אפשרי ושהוא עתיד להיות אך זוהי מחשבת השכל, אך אדם המחכה ומייחל לדבר מרגיש בלבו את התחושות הללו, כי לב האדם הוא המייחל ומצפה להתגשמות תקוותו. התקווה והגעגוע הינם תחושות הנמצאות עמוק בלבו של אדם, משם הם מתפרצים ועולים. על כל איש ישראלי להרגיש בלבו שכל זמן שהגואל לא בא, כל זמן שהגאולה מתעכבת, חסרה לו שלימות באמונה ובעבודת ה'.

זו היא כוונת הרמב"ם כשכתב שמי שאינו מחכה לביאת המשיח נחשב לכופר – כופר בלב.

ימי בין המצרים מסוגלים לקרב את הקץ

היהודי המאמין מבקש לקרב את הגאולה, וע"פ מה שנתבאר דבר זה נמצא בהישג יד. ימי בין המצרים מיוחדים ומסוגלים הם, ובימים אלו יכולים אנו על ידי התבוננות והבנה ראויה לשנות ולתקן את מעשינו ועל ידי זה להשפיע על ביאת המשיח באופן משמעותי. אם נשריש בלבבות את האמונה בביאת המשיח, ואת הידיעה שהוא יכול לבוא בכל יום ויום, ואם נצליח להחדיר בנפשנו את ההכרה כי אין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים, נזכה לראות את גאולת ישראל בעינינו כמו שנאמר 'כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון'.

תפילתי ותקוותי שהרעיונות והפירושים שבספר זה יסיפו הבנה וביאור בנבואתו של דניאל, ואז נזכה לפתרון החידה ע"י ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו בזאת השנה.